

Ўзбекистон республикаси қишлоқ ва сув
хўжалиги вазирлиги

Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий ишлаб
чиқариш маркази

Ўзбекистон пахтачилик илмий-тадқиқот
институту (ЎзПТИ)

Қурғоқчилик минтақаларда қишлоқ хўжалиги
бўйича илмий-тадқиқот ўтказиш халқаро
маркази (ИКАРДА)

**ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИДА
ПАХТАЧИЛИК ВА ҒАЛЛАЧИЛИКНИ
РИВОЖЛАНТИРИШНИНГ ИЛМИЙ
АСОСЛАРИ**

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ КОНФЕРЕНЦИЯ МАЪРУЗАЛАРИ
АСОСИДАГИ МАҚОЛАЛАР ТУПЛАМИ

Тошкент, 2006

Ш.Ж.Тешаев, Б.И.Ниязалиев, М.Ф.Кадырходжаева, Х.Х.Хайтбаев. Эффективность применения фосфорно-бактериальных удобрений на основе Кызылкумских фосфоритов на хлопчатнике.	276
О.П.Дузев, Б.У.Нурабаев, Выбор типа рабочего органа культиватора для междурядной обработки хлопчатника	279
М.Назаров, Г.Мамадалиев, Н.Абдуқодирова. Ғўза фотосинтетик фаолиятига органик ўғитлар таъсири	282
А.Авлиёқулов, Х.Ибрагимов, Э.Қодиров. Ғўзанинг ўрта тоғали «Оқдарё-6» навини парваришлаш агротадбирлари тизими	284
Ш.Ҳ.Абдуалимов. Биостимуляторлар билан ишлов бериб чиқит экин меъёрини камайтириш	286
А.Авлиёқулов, Ж.Йўлдошев, И.Машарипов, Б.Мухаммадиев. Ғўзанинг ўрта тоғали «Хоразм-127» навини парваришлаш агротадбирлари тизими	290
И.Машарипов, Ж.Юлдашев, Р.Каримов, А.Жуманиязов, Б.Мухаммадиев, Ғўзанинг петикболли «Хоразм-150» нави	293
Ш.Ч.Ботиров, М.Сандмуродова. Тошкент вилояти типик бўз тупроқларида ғўзанинг «Денов» нави сув-озик меъёрлари ва сугориш тартиби	295
М.Дадажонов. Ғўзанинг «Анджон-38» нави ва унинг агротехникаси.	297
Т.Комилов. Ғўзанинг «Анджон-35» нави.	299
А.Косимов. Янги павлар мўл ҳосил гарови.	300
И.Қобулов, Х.Эгамов ва бошқалар. «Анджон-40» ғўза навининг биологик хусусиятлари ва агротехникаси.	301
А.Хайдаров. Турли сугориш ва озиклаштириш тартибларида «Анджон-36» ғўза навининг поя тузилиши ва пахта ҳосилдорлиги.	302
А.Хайдаров, С.Юсунов. «Анджон-36» ва «Анджон-37» навлари агротехникаси.	305
О.Махмудов. Алмашлаб экинни ғўзанинг ўсини, ривожланиши ва пахта ҳосилдорлигига таъсири	308
М.Шодманов, Ш.Асқаров. Гербицидларни кетма-кет қўллашнинг самарадорлиги	310
М.Исомиддинов, М.Назаров. Янги технологиянинг ғўза органлари алоқадорлигига таъсирини ўрганиш натижалари	312
А.С.Шамсиев, И.Ш.Ҳусанов. Ғўзани эгитлаб сугоришни тақомиллаштириш йўллари.	313
А.Шамсиев, Г.А.Безбородов, Ю.Эсанбеков. Ғўза ва кузги буғдойни сугоришнинг сув тежовчи технологияси.	315
Б.Х.Эшмуратов, Р.Ю.Алиқулов, Ж.С.Рахимов. Экономическая эффективность от возделывания хлопчатника между лесными полосами и кулисами из кукурузы	317
Б.Х.Эшмуратов, Ж.С.Рахимов, М.С.Эшмуратова. Влияния растительных кулис на ветроэрозийные процессы, микроклимат и урожай хлопчатника	319
Қ.М.Сатилов, И.Исмаилова. Хоразм воҳаси ўтлоқ-аллювиал тупроқларида «Хоразм-127», «Хоразм-150» ғўза навлари ўсини ва ривожланишига кўчат қалинлиги, озиклаштириш, сугориш меъёрларининг таъсири.	323
Ғ.М.Сатилов, Э.И.Самандаров. Қадимдан сугорилиб келинган ўтлоқи аллювиал оазис тупроқлар шароитида янги ғўза навларининг ҳосилдорлиги.	327
А.Э.Авлиёқулов, А.А.Творогова, А.А.Янгибоев, Ш.Ч.Ботиров. Ғўзанинг ингичка тоғали «Термиз 31» навини парваришлаш агротадбирлари тизими	332
Ф.Шамиддинов, Ш.Абдуалимов. Ғўзанинг ўсини, ривожланиши ва ҳосилдорлигини фаоллаштирувчи «Унум» стимуляторини қўллаш натижалари	338
Т.Я.Ражабов, Т.Т.Ражабов. Парваришлаш жараёнининг «Бухоро-7» ғўза нави ҳосилдорлигига таъсири	341
И.Қобулов, Т.Ражабов, Б.Фозилов. Ғўза навларининг парваришлаш жараёни ва ҳосилдорлик	345
Ф.Ҳасанова, Т.Ражабов. Азотли ўғитларни қўллаш муддатларининг плёнка остида парваришланган ғўза ҳосилдорлигига таъсири	347
С.Бахрамов. Иқлим, плёнка ва пахта ҳосилдорлиги.	350
Н.М.Ибрагимов. Имобилизационно-мобилизационные превращения азотных удобрений в староорошаемом типичном серозёме	352
Н.М.Ибрагимов, Л.А.Мирзаев, Т.Ибрагимов. Сроки внесения азота в зависимости от способов выращивания хлопчатника: статистический анализ данных	356
Г.А.Безбородов, Ю.Эсанбеков, М.Ю.Эсанбеков. Водопотребление и продуктивность кукурузы при различных способах полива	360
М.Х. Хамидов, Д.В. Назаралиев. Технология полива озимой пшеницы и хлопчатника по микророздам	363
Ш.П.Мирзаев. Сугориш усуллари ва пахта ҳосилдорлиги	366
Ш.П.Мирзаев. Сугориш технологиялари, ўғитлар самардорлиги, ғўза ва галла ҳосилдорлиги	367

олди ойнади. «Термиз-31» гўза нави чигити нам туяроққа 3-5 см, чуқурликда экилиши лозим. Чигит экинн меъёри туксизлангиривгани 12-14 кг/га («Кейс» саялкаларида) 20-25 кг/га; тукиси 30-40 кг/га экилиши керак. Буцада эсининг 90x8x1, 90x7x1 схемаларида жойлангириб, кўчат қалинлиги терим охирида гектарыга 120-140 минг туя (сигил, шағалли, тошлоқ, ҳар хил турдаги шўришган туяроқларда кўчат қалинлиги 20% га оширилган) бўлишини таъминлаш керак.

Илгичка толани гўзаларнинг Усини, ривожланиши, ҳосил тўйлашига қулай шароит яратин мақсадда амал-ўсув даврида бир неча маротаба қатор ораларига ишлов-қулайлашга ўтказилади. Қулайлашга мувофиқ, сони, чуқурлиги, оралар сони гўза ҳолатига, суғоришдан олдин-кейин ўтқазилишига қараб режалаштирилиши лозим. Қатор ораларига ишлов — қулайлашга кечиктирилса, ҳосил камайиши, далаши ўт босилиши шароит яратилиб, бетона ўтлар гўзага берилган ўнганга тегиб қерик бўлиб оқлаи ҳамда сув-намлик, ёруғликдан наҳрум қилиб, уни ўстирмай қўяди. Ер ости суғари тоза жойлашган майдонларда ишлов — қулайлашга барлақроқ бондан, бетона ўтларин йўқотилган таъқари туяроқнинг устки қатламга тезроқ қилинига, гўза иес-қўнқини кўпроқ олишига, унда илгич чирини касаллиги камайишига олиб келади.

Гўза пайкаларига ўз вақтида ишлов бермаслик, айниқса, суғоришдан кейин қулайлашга кечиктириш ерлар-туяроқнинг қуриб қоллишига, ҳосил тугулчалари: шона, туя, икки-уч кунлик бондан-и кўсақларнинг ҳам тўқилишига олиб келади. Туяроқдаги намлик эса, беҳудига буғулиб кетади. Пастдаги кону-яруслардан биттагина кўсақнинг тўқилиши ҳам пахта оқилишини бир неча (1-3) кунга кечиктиради, ҳосилни гектарыга 3-7 ц, гача камайтиради, яъни энг сифатли, эртаги-сентябрь ойи ҳосили камайишига сабаб бўлади. Гўза қатор ораларига ишлов-қулайлашга мақбул-келлик-чуқурликда ўтқазилиши, буцада 60 см, келликда экилган даладага қулайлашга осилган ишчи оралар сони 28-30 дондан кам бўлмаслиги керак, 90 см. схемада экилган пайкаларда эса, қулайлашга ишчи оралари камида 36-40 донга ва ундан кўн бўлишини далаини ҳолатига, туяроқ турлари, гўза ўсимлиги ҳолати, бу тадбир суғоришдан олдин ёки кейин ўтқазилиши ҳисобга олинган ҳолда ҳамма келликлари 5-7 см, икки ёнида эса 10-15 см, дан ошмаслиги чуқурлиги 60 схемада 12-14 см, 16-18 см; 90 схемада эса 16-18 см, 20-22 см, ва ундан чуқур ўтқазилиши таъминлашга туяроқдаги нам суғорини ўтқазилганда суғи узоқроқ сақланиши, суғоришлар орасидан кунлар 2-3 кунга қўйилиши, бу эса бутун амал-ўсув даврида суғоришлар сони камайишига олиб келади. Бу ҳолат сув танисе (кам) йиллари фермерлар, ҳар хил турдаги хўжалиқлар мувоҳаселари суғи иқтисод қилинига, қўнимчи гектарларнинг сув таъминотиини яхшилашга имкон беради. Илгичка толани гўзаларнинг суғи бўлган талабига қараб, ўсин ривожланиш фаазлари-даври 3 қисмга бўлинади: чигитларнинг унги чикидан то ўсимлик тўйлашигача (IV-VI); туялан-ҳосил тўйлаш даври (VI-VIII) ва ҳосилнинг шини (VIII-IX) даври. Ҳар бир ўтин фаазлари-даврида гўза туяроқ-иклим ва йилнинг метеорологик шароитига, элиадан ҳосил режасига, кўнги бонга оғилларга қараб гўзалар суғорини сони, давомийлиги, меъёр ва микдори белгиланади. Урта-илгичка толани гўза пайкаларига ер ости суғари сатҳи (3,0 м. дан ортқ, 2-3 м, 0,5-2 м. гача), туяроқ турлари бўйича ортқча суғорини ҳам, кам суғорини ҳам унинг ўсинига, ривожланишига, ҳосил тўйлашига эришган бўлиб, якуний натижа-охиридан ҳосилни камайтиради. Гўзалар қондириб суғорилмаса уларнинг ер усти қисми яқини ўсмайди ривожланишдан қилиб, аксинча, ортқча суғорилганда илгич тиним туяроқнинг тоза қатламларида тармоқлиб ривожланади, бўғим ва шохлари оралари узинроқ бўлиб, кўсақларнинг елиниги қўйлади, туялари ёниб қоллини кузалилади, кейинги

фаазларда суғи талаб тезланади. Бу ҳол яна қўнимча харажат, пахта таъшархи оқилишига олиб келади.

Илгичка толани гўзаларнинг туялан-ҳосил тўйлаш фаазли даврида суғдан қондирини мувоқоқ мумкин эмас. Акс ҳолда гўзалар ўсмай, ривожланимай қолади, натижада ҳосил тугулчаларининг (шона, туя, кўсақ) кагга қисми тўқилиб кетади. Кўсақларнинг оқилиш-шини даврида гўза меъёрида оқиллини ва кўсақлари тўлиқ ривожланишини таъминлаш учун уни зарур меъёрда суғорини керак. Шўриланган ерларда-туяроқдаги ортқча туянинг гўзаларига сабий таъсири кучли; реимлик қуришига ва сифракланишига сабаб бўлади. Бундай ерларда (Термиз, Ангор, Музробот, Шеробод туманлари кам Уртача шўриланган майдонларида) туяларни камайитириш учун туяроқни нам кўпроқ (75-80% ЧДНСга ишбатан) бўлган пайкада суғорини керак. Уқ ариқларни баландроқ жойлардан олини, уларнинг оралиги 60 см схемада 60-80, 90 см. схемада 100-120 метрдан ошмаслиги лозим. Эгаллар бутун узунлиги бўйича бир текис намланиши учун суғорини эгаллари мумкин қадар чуқурроқ олиниши керак. Боши чимлар, қозилар, пайчалар орқали тўйлашилб, сув қўйилади, туяроқлари аста-секин нам тортини учун бутун эгат бўлаб ҳар бир эгатта суғи жиқдиратиб, Узарувчан оқимда ашвал кўпроқ, кейин икки барабар камайитириб, охирида жиқдиратиб оқилини таъминлаш ёки суғоринлар оқовасиз амалга олирилини керак. Қатор оралари (60; 90 см) дан қати назар суғорини давомийлиги тўйлашигача 18-24 соат, туялан-ҳосил тўйлашда 32-40 соат, шини даврида эса 16-18 соатдан ошмаслиги лозим.

Ҳамма турдаги хўжалиқлар, фермерлар, туман, вилоятларнинг суғи бўлган талаби ашвал, асосий, такрорий таладан суғи-иштов экиладанган ироаглар турлари, туяроқ тишлари (сигил, ўртача, оғир-соз дойсимон), ер ости суғари сатҳи (3,0 м.дан чуқур, 2-3 м, 0,5-2 м.гача) жойлашуви асосида суғдан фойдаланиш режаси ойлар календарига мувофиқ тақсимлашан сув лимитлари асосида туялади.

Мелиоратив минтақа гидромодуль худудлар асосида вилоятлар, туманлар, фермерлар, ҳар хил турдаги хўжалиқлар, ер эгалари суғорилган ерлари шароитида таъминларини турлича ўрта-илгичка толани гўза пайкаларини (2003-2005 й.) суғорини чекланган дала нам сизими (ЧДНС)га ишбатан 65-65-60%, 70-70-60%, 70-75-60%, 75-75-60% тизимларига ўтказили. Бунда суғорини олди туяроқ намлиги сигил кумоқ туяроқларда 75-75-60%, ўртача туяроқларда 70-75-60%, 70-70-60%, оғир-соз дойсимон туяроқларда эса 65-65-60%, 70-70-60% ЧДНСга ишбатан суғорини олди туяроқ намлиги сақланганда, мақбул вариантларда ўрта талаи гўза пайкаларидан (IV-V тип) —38,1-53,9 ц/га, илгичка толани гўза пайкаларидан (I, II, III тип) эса 35,2-45,3 ц/га ҳосил оланига эрилиди. Бунда мақбул вариантларда ер ости суғари сатҳи 3,0 метрдан чуқур туяроқларда; биринчи мелиоратив минтақа, I, II, III гидромодуль худудларида суғорини 6-8 маротаба 1-4-1, 2-4-1, 1-5-1, 2-4-2 схемаларда; суғи сатҳи 2-3 м. бўлган туяроқларда; иккинчи мелиоратив минтақа IV, V, VI гидромодуль худудларида суғорини 5-6 маротаба 1-3-1, 0-3-2, 1-4-1 схемаларда; суғи сатҳи жойлашуви 0,5-2,0 метргача бўлган туяроқларда — учинчи мелиоратив минтақа —VII, VIII, IX гидромодуль худудларида эса 2-4 маротаба 0-1-1, 0-2-0, 0-3-1, 1-2-1 схемаларида ўтказилини: сигил кумоқ туяроқларда амал-ўсув суғи меъёри 800-1000 м³/га, ўртача туяроқларда 1000-1200 м³/га, оғир соз дойсимон туяроқларда 1200-1400 м³/га, мансумий суғорини меъёри мелиоратив минтақа-гидромодуль худудлар бўйича тегилини: 8200; 6800; 2200-3400 м³/га бўлини, суғорини 10-20 сентябрдан қулайтирилмаслиги керак, чунки гўза суғи талаб сезган кундан суғорининг 1-3 кунга кечиклини ҳосилдорлик 3-12 ц/га га камайишига олиб келади. Ҳар бир суғоринлар оралиги сигил, ўртача туяроқларда 12-16 м.дан оғир-соз дойсимон

